

Ympäristön kuvailua monin keinoin ja aistein

Riitta Lahtinen, KT
kuvailutulkki, viittomakielentulkki, liikkumistaidon ohjaaja
Kuurojen Palvelusäätiö

Abstract

Environmental description is description of general, physical, personal and social space and action, where visual, auditory and other sensory information is shared with the receiver in spoken, written or sign language, vocally, by producing sounds or in another form (pointing, touch, drawing). It can be divided into expression of basic characteristics, basic description, precise and extended description and be performed physically on the spot (close description) or far away from the target (distant description). Description may be carried out spontaneously in real time or systematically in pre-prepared joint action. It may also be recorded beforehand or written and used as a consecutive (postponed) description after the event. The audience may be one person or a group. In addition to verbal description, nonverbal vocalization and other sound sources such as instruments may be used. The description event may involve one-way description or dialogue. It may also include functional dialogue, reciprocal description supporting sensory perceptions, telling and pointing in front of the target, reciprocal description by drawing or movements, or exploration of objects. In detailed descriptions, an initial overall description is followed by details. Description may also be classified according to the size of the space (extensive, large, room, nearby).

Asiasanat: kuvailu, kuvailutulkkaus

Tässä artikkelissa esitellään kuvailun mahdollisuuksia ja sen eri osa-alueita näkövammaisen ja kuulonäkövammaisen/kuurosokean henkilön kuvailun vastaanottamisen näkökulmasta. Kuvailua voidaan jaotella ryhmiin eri tavoin mm. vuorovaikutusmahdollisuuksien (yksi- vai kaksisuuntainen kuvailu) tai näkövammaisen tilan hahmottamisen perusteella. Ryhmittely voi perustua myös kuvailun tuotannossa käytettyihin menetelmiin. Kehon käytöstä kuvailun vastaanottamisessa esitellään selkään piirtäminen.

1 Kuvailun taustaa

Ympäristöä on aina kuvailtu näkövammaisille henkilöille. Eri ammattilaiset käyttävät kuvailua työssään selkeyttämään toimintaansa ja tukemaan ohjeistuksiaan. He sanallistavat näkemäänsä. Esimerkiksi liikkumistaidon ohjaajat kuvailevat tilaa ja reittejä, IT-ohjaajat tietokonenäyttöä, näppäimistöä ja muita laitteisiin liittyviä apuvälineitä, liikuntaohjaajat taas kehon liikkeitä. Kuvailu ja sanallinen informaatio on usein tarpeellista ja hyödyllistä myös näkeville henkilöille.

Kuvailua opetetaan eri ammattiryhmien kuten viittomakielentulkki koulutusohjelmien ("tulkkaus eri asiakasryhmille" -kokonaisuus, www.diak.fi) ja kuvailutulkki koulutuksen puitteissa. Kuvailutulkki koulutus näkövammaisille alkoi Suomessa ensimmäistä kertaa vuonna 2005 opetusministeriön tuella. Näkövammaisten Kulttuuripalvelun organisoima koulutus kesti 64 tuntia. Vuoteen 2010 mennessä kaksi ryhmää on saanut kuvailutulkki koulutuksen (Turunen 2005; www.kulttuuripalvelu.fi).

Näkövammaisille kuvailu kattaa perinteisesti kuvataiteiden, elokuvien ja teatterin kuvailutulkkausta, joka parantaa kulttuurin saavutettavuutta näkövammaisten kannalta. Kiinnostus kuvailua kohtaan on kasvanut mm. elokuvaan liitettyjen kuvailujen ansiosta. Viime vuosina kuvailua/kuvailutulkkausta (audio description) on myös tutkittu. Tutkimuskohteena on tällöin ollut elokuvan kuvailu näkövammaisille. Tutkimuksia laajemmasta, monimuotoisesta eri aistien käytöstä kuvailun vastaanottamisessa ei ole.

Kuvailu on yksi kuulonäkövammaisille ja kuurosokeille suunnatun viittomakielen tulkkausta osa-alue. Se voi tukea kuurosokean henkilön kielellistä tulkkausta (mm. viittomakieli vapaaseen tilaan, viittomakieli taktiilisesti eli kädestä käteen, puheen toisto) ja liikkumista (henkilön opastamista) tai olla itsenäinen toiminta kuten kohteen kuvailu. Kuvailu onkin kuulunut viittomakielentulkki koulutukseen jo 1980-luvulta lähtien.

2 Mitä kuvailu on?

Mutta mitä kuvailu oikeastaan on? Onko se pelkästään visuaalisen tiedon sanallistamista? Entä mitä asioita kuvailija valitsee kuvailtavaksi? Jos vastaanottajalla on näkövamma lisäksi kuulovamma, kuvailun käsite hänen kohdallaan laajenee kattamaan myös auditiivisen tiedon kuvailun.

Ympäristön monimuotoisen kuvailun ja eri aistein välitettävän informaation taustalla on kuulonäkövammaisten, kuurosokeiden ja sokeiden henkilöiden tiedonsaanti. Tutkimuksessa kuvailua mietitään laajasti kuvailijan ja vastaanottajan näkökulmasta. Tällöin esille tulevat mm. eri aistien käytön mahdollisuudet (tuntoaisti, liike) kuvailutilanteissa ja omien aistihavaintojen käyttö kuvailun pohjana. Jos vastaanottaja reagoi ympäristön muutokseen kuten hajuun tai värinään, voi kuvailija kuvailla toiminnan, joka aiheutti tämän ympäristömuutoksen.

Kuurosokeille ja kuulonäkövammaisille suunnattu kuvailu on laajasti yleisen, fyysisen, henkilökohtaisen sekä sosiaalisen tilan ja toiminnan kuvailua, jossa visuaalinen (näkö), auditiivinen (kuulo) ja muu aistitieto jaetaan kielellisesti (puhe, viittomakieli), äänellä tai muussa sovitussa muodossa (osoitus, kosketus, piirtäminen, liike tms.) vastaanottajalle (Lahtinen 2004; Lahtinen & Palmer, 1996, 1997; Raanes 2004). Toisen kehoa koskettamalla jaettu tieto voi olla kielellisen kuvailun tukena tai itsenäisenä toimintana.

Kuvailutilanteissa on aina vähintään kaksi henkilöä, kuvailija ja vastaanottaja. Kuvailun vastaanottajana voi olla myös ryhmä. Kuvailu voidaan tuottaa reaaliaikaisesti kohteen luona tai äänittää tai kirjoittaa etukäteen. Teatterikuvailussa kuvailija voi fyysisesti olla eri paikassa, vaikka kuvailua kuunnellaan kuulokkeilla reaaliajassa. Kuvailu voidaan

tehdä myös jälkikäteen. Tällöin yleensä kuvaillaan kohteeseen liittyvää tietoa, jota ei ehditty kuvailla reaaliaikaisesti tapahtuman edetessä, mutta joka on tarpeellista esimerkiksi tarinan juonen kannalta.

Laajasti ajateltuna kuvailuun liittyvät läheisesti myös haptiisit eli kosketusviestit ja niiden hapteemit eli kosketuksen kielioppi. Lahtisen (2008) väitöskirja kuvaa laajasti, miten eri asioita voidaan välittää ja kuvailla keholle kosketuksen kautta. Tutkimus perustuu käytännön havaintoihin 20 vuoden ajalta sekä kuurosokeiden että sokeiden kuulevien henkilöiden kanssa toimiessa.

3 Miksi ja kenelle ympäristöä kuvaillaan?

Ympäristön kuvailu tukee näkövammaisen henkilön moniaistillista kokemusta. Kuvailun avulla tuetaan heikkonäköisten ja sokeiden visuaalista tietoa, kuulovammaisten audittiivista tietoa (elokuvien tekstikuvailu) ja kuurosokeiden sekä visuaalista että audittiivista tietoa. Näihin voidaan yhdistää haptiset kohteiden tutkimiset kuten erilaisten objektien (patsaat, esineet) kokeilemiset. Ympäristön kuvailun vastaanottajina voivat olla eri-ikäiset kuurosokeat, kuulonäkövammaiset, kuulovammaiset ja näkövammaiset lapset, nuoret ja aikuiset. Myös ikäihmiset ja eri-ikäiset henkilöt, joilla on oppimisvaikeuksia, hyötyvät selkeistä ohjeista, jotka usein ovat juuri toiminnan kuvailua.

4 Kuvailun laajuudesta

Kuvailun laajuus voi vaihdella kohteen sisällön laajuuden mukaan. Se voi olla kohteen nimeämistä yhdestä sanasta, aina laajennettuun kuvailuun saakka. *Aisti kuvailu* -kirja (Lahtinen ym. 2009: 22) jakaa kuvailun neljään kokonaisuuteen. Perusominaisuuksia kuvailee melkein jokainen päivittäin. Tällöin nimetään kohde, josta kerrotaan jotain. Peruskuvailussa ilmaistaan kohteen perustiedot. Yksityiskohtaisempi kuvailu tarkoittaa kohteen tarkempaa kuvailua. Laajennettuun kuvailuun voidaan liittää myös tietoa, jota kohteesta ei suoranaisesti näy, kuten taiteilijan taustoja, perhehistoriaa ja eri aikakauden tapahtumia. Kuvailun ajallinen kesto voi vaihdella erittäin paljon. Kuvailua suunniteltaessa kannattaa miettiä, miten pitkiä kielellisiä kuvailutilanteita vastaanottajat jaksavat vastaanottaa.

5 Kuvailun osa-alueita

Kuvailu voidaan jakaa eri osa-alueisiin. Kaaviossa 1 kuvailu jaetaan ryhmiin käytetyn kielen ja menetelmien perusteella. Kielelliseen kuvailuun luetaan puheen, viittomien tai kirjoitetun tekstin avulla tapahtuva kuvailu. Puheella ja viittomakielellä kuvailu eroavat toisistaan siinä, että kielen rakenteet toimivat eri tavoin. Vaikka kuvailun sisältö on sama, sen ilmaiseminen puheella/kirjoitettuna voi kestää pidempään kielen lineaarisen rakenteen vuoksi. Viittomakielellä kohteiden nimeäminen sisältää jo niiden paikat ja suhteet toisiinsa, joten näitä asioita ei tarvitse ilmaista erikseen. Äänikuvailu sisältää erilaisin äänin tuotetun kuvailun. Äänimaisema on lähinnä ilmapiiriä kuvaava lisä kuten taulun kuvailuun lisätty tuulen humina, askelten kopse jne.

Kohteen tutkimiseen liittyvä haptiikan käsite sisältää kosketusaistin ja ympäristön tutkimisen, jossa iho, lihakset ja jänteet ovat osana tiedonkeruujärjestelmää. Yksittäistä aistinelintä ei ole. Tällöin koetaan kaksisuuntainen vuorovaikutus kontaktissa ympäristöön. (Gibson 1966/1983.) Kohteen mallin tutkimisessa hyödynnetään nimenomaan haptista tietoa, jolloin tutkija erottaa käsillään mm. kokoeroja, muotoja, pinnan ominaisuuksia ja materiaaleja (Klatzky & Lederman 1993: 603–604). Haptiikka kuvailun osana tarkoittaa kohteiden tutkimista joko itsenäisesti tai yhdessä kuvailijan kanssa, jolloin havainnointi kattaa myös henkilön kosketus- ja liiketiedon ja painovoiman antaman tiedon.

Kuvailun tueksi kohteista voidaan tehdä pienoismalleja, kun kohteen tutkiminen käsin on lähes mahdotonta (laajojen rakennusten kuten Eiffel-tornin mallit). Kuvailua voidaan myös tukea teknisesti välittämällä kuvailua erilaisten teknisten ratkaisujen avulla. Tilassa liikkua esimerkiksi kännykällä voi saada omaan liikkumiseen liittyvää tietoa (paikan nimet, reittiohjeistus). Selkään ja keholle piirtäminen on tuonut uusia ja erilaisia mahdollisuuksia kokea mm. taidetta. Tällöin henkilön selkään piirretään kohteita; maalauksia, piirroksia tai kuvia. Selkä laajana alueena mahdollistaa suurtenkin kohteiden kuvailun etenkin verrattuna kämmenen pieneen kokoon. (Lahtinen ym. 2009.)

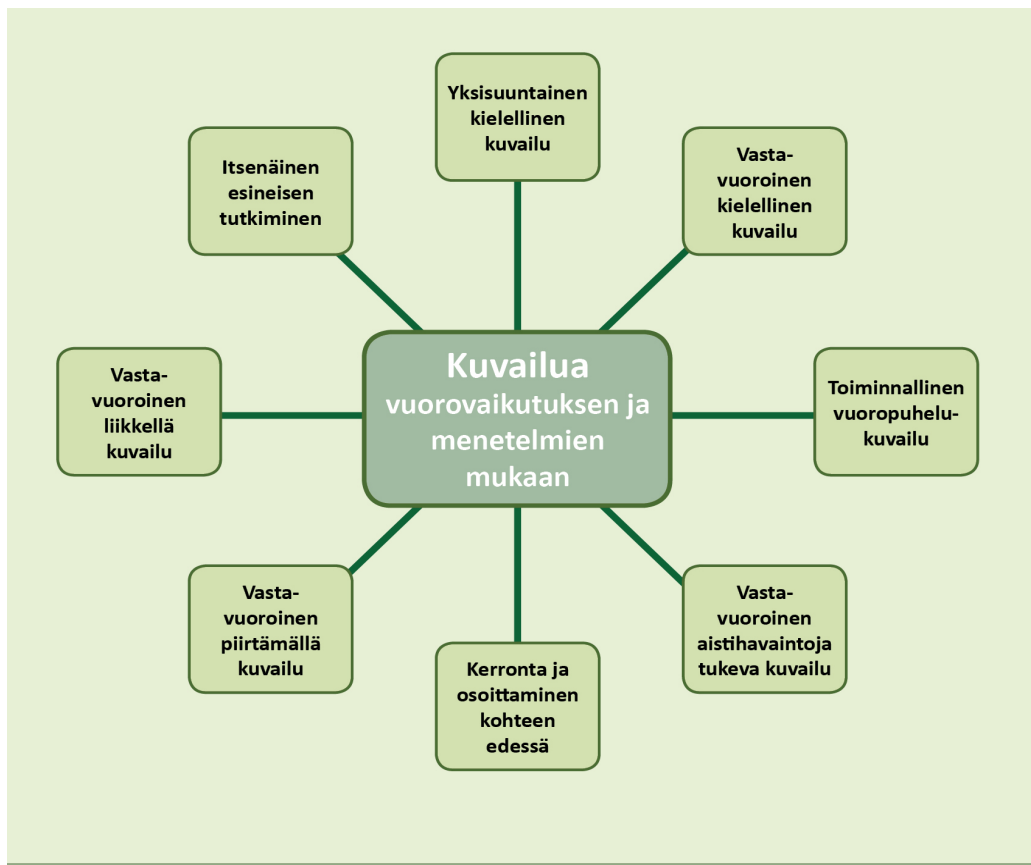

Kaavio 1. Kuvailua kielen ja menetelmien mukaan (Lahtinen ym. 2009: 42).

6 Kuvailua yksisuuntaisena vai vuorovaikutuksena?

Kuvailua voi ajatella myös vuorovaikutuksen näkökulmasta (kaavio 2). Kun kuvailija tai kuvailutulkki kuvailee kohdetta esimerkiksi teatterinäytöstä (reaaliaikaisesti laitteiston välityksellä) tai etukäteen äänitettynä elokuvan osana, on kyseessä yksisuuntainen kielellinen kuvailu. Vastaanottajat eivät voi tällöin vaikuttaa tilanteeseen kysymällä esimerkiksi tarkentavia kysymyksiä. Kun vastaanottaja voi olla aktiivinen kyselijä ja toimija, kuvailu muuttuu vastavuoroiseksi. Toiminnallinen kuvailu antaa vastaanottajalle mahdollisuuden liikkua ja tehdä kuvailtavaa liikettä omalla kehollaan. Liikunnan opetus on esimerkki aktiivisesta kuvailun kuuntelusta ja suorituksen tekemisestä. Kuvailija voi liittää kuvailutilanteeseen myös oman kehon liikkeen, jota vastaanottaja tunnustelee.

Kohteen löytämiseen liittyy kuvailutilanteissa eri mahdollisuuksia. Sen voi löytää kielellisten vihjeiden ja äänien kautta (mm. äänimajakka) tai sitä voidaan osoittaa ohjaavalla kädellä. Tällöin kuvailija fyysisesti ohjaa kädellään vastaanottajan käden kohteelle. Näihin fyysisiin menetelmiin vaikuttavat vastaanottajan toiveet toimintatavoista, eri menetelmien käytön hyväksyminen ja ryhmän koko.

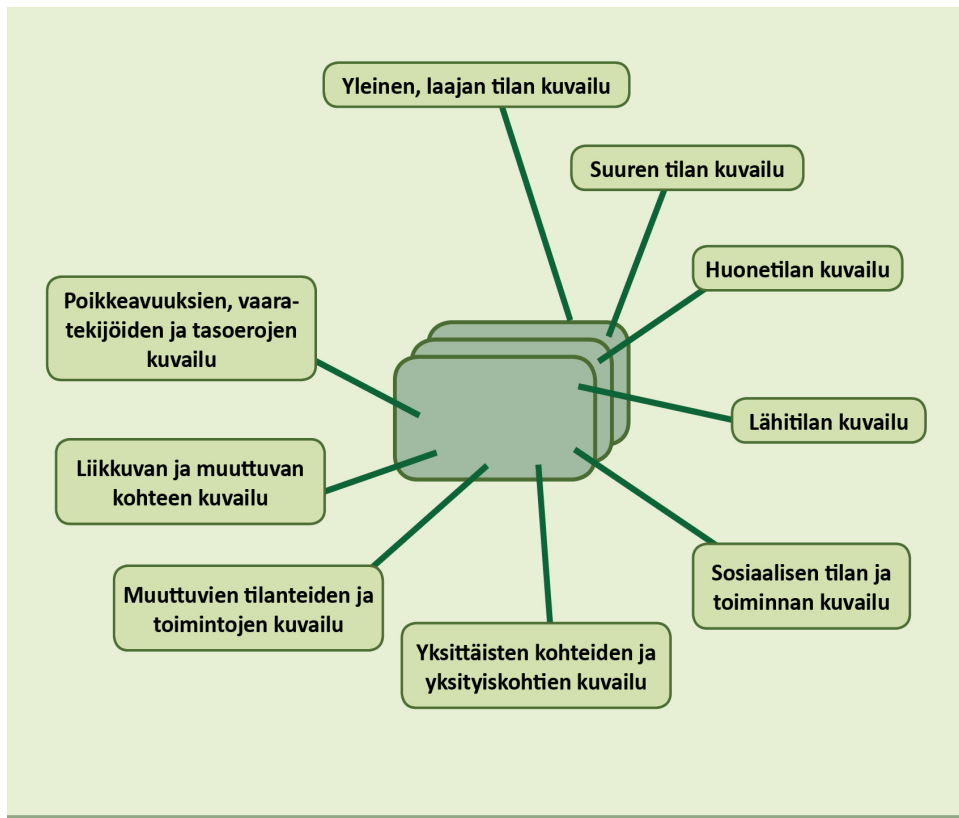

Kaavio 2. Kuvailua vuorovaikutuksen ja menetelmien mukaan (Lahtinen ym. 2009: 43).

7 Kuvailua tilojen näkökulmasta

Näkövammaisten kanssa toimiessa on hyvä tietää tilaan orientoitumisesta ja eri aistien käytöstä liikkumistaidon pohjana (Törrönen & Onnela 1999). Näkövammaisen itsenäisen liikkumisen pohjalla on tieto omasta paikasta tilassa sekä siitä, miten tilaan päästään ja mihin siitä voi poistua. Tilan hahmottaminen on ajattelua ja päättelykykyä vaativa prosessi. Kuulevalle näkövammaiselle tilan äänet kertovat mm. tilan koosta, materiaaleista, toiminnasta ja etäisyyksistä ja antavat vihjeitä niiden arviointiin (mm. Hirn 2009).

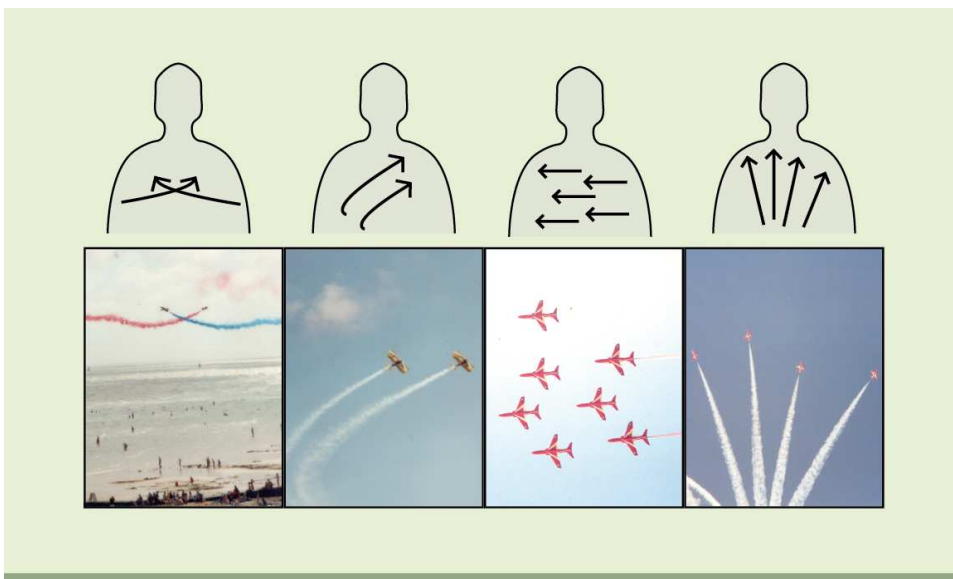
Kaaviossa 3 tiloja on ryhmitelty niiden laajuuden ja etäisyyden pohjalta. Laajan tilan kuvailu tarkoittaa, että kuvailtavana on tila, jolla ei ole rajoja. Tunturin laella seistessä ympärillä oleva tila, näkymä, on 360 astetta ympärillämme ja näemme kauas. Suuri tila on raamitettu, sitä ympäröivät tietyt rakenteet. Tällainen voi olla esimerkiksi taide näyttelyn halli. Kun kuvailu tapahtuu huoneessa, tilalle voidaan nimetä seinät ja ääriviivat. Kun kuvailun vastaanottaja on tietyssä paikassa tilaa, esimerkiksi istuu penkillä, on hänen ympärillään ns. lähitila. Hän voi kokea ja tunnustella sen käsillään, jaloillaan ja kehollaan. Sosiaalinen tila hänen ympärillään sisältää muut ihmiset ja heidän toimintansa ja toiminnan muutokset. Tilasta voidaan poimia yksityiskohtia, toimintoja, poikkeavuuksia jne. kuvailtavaksi. (Mm. Lahtinen 2005.)

Kaavio 3. Kuvailua laajasta tilasta yksityiskohtiin (Lahtinen ym. 2009: 47).

8 Selän käyttö yhtenä kuvailun mahdollisuutena

Selän käyttö piirtämisen ja kohteiden kuvailussa on mielenkiintoinen asia. Parhaillaan tutkitaan, miten paljon eri asioita voidaan kuvailla selkään. Kuvan 1 esimerkki osoittaa, miten harrastuksia kuten lentonäytöksiä nopeita ja muuttuvia lentokoneiden lentoratoja voidaan ilmaista yksinkertaisesti etusormella piirtäen. Tällöin selkä toimii näyttämönä, lentokoneiden lentoalueena. Piirtäminen tapahtuu yleensä yläselän alueelle. Piirtämällä voidaan kuvailla lentoratoja, liikkeen nopeutta säätämällä lentokoneiden nopeutta, kahdella kädellä piirtäen koneiden lukumääriä (yksi, kaksi vai useampia). Vastaanottaja hahmottaa myös lentoratojen muodot, suunnat (vasemmalta oikealle, oikealta vasemmalle, ylhäältä alas ja alhaalta ylös), suuntien kohtaamiset (saman- tai erisuuntainen) ja koot. Selkään piirtämisen käytöstä sovitaan usein etukäteen.

Kuva 1. Esimerkki visuaalisten lentoratojen kuvailusuunnista selkään (Lahtinen ym. 2009: 127).

9 Tulevaisuuden pohdintaa

Kuvailutulkkauskoulutuksen kehittyminen tuo näkövammaisille aivan uusia mahdollisuuksia saada tasavertaisia palveluja visuaalisesta taiteesta kuvailun kautta. Kuvailun ja kuvailutulkkiensa saatavuus on kuitenkin vielä alkutekijöissään, ja palvelun tarjoaminen näkövammaisille yhteiskunnan esteettömänä palveluna on järjestämättä.

Tulevaisuudessa mielenkiintoisia kuvailun tutkimuksen kohteita ovat mm. miten kaksi- ja kolmiulotteisia kohteita voidaan piirtää keholle, miten toisen kanssa tuotetaan ja luetaan yhteisiä liikkeitä ja millaisia kieliopillisia rakenteita näihin liittyy.

Kuvailu on siis laajempaa toimintaa kuin pelkkä puheella tai kirjoitettuna ilmaistu tuotos. Kuvailtavana voi myös olla muitakin kohteita kuin perinteinen kulttuuritoiminta. Periaatteessa mikä tahansa ilmiö voi kiinnostaa näkövammaista – jopa Jupiter ja sen useat kuut.

Kirjallisuuslähteet

Gibson, J.J. 1966/1983. *The senses considered as perceptual systems*. Prospect Heights, I.L. Waveland Press, Houghton Mifflin Co, Boston, USA.

Hirn, H. 2009. *Pre-maps: An Educational Programme for Reading Tactile Maps. Research report 302*. Helsingin yliopisto. Helsinki: Yliopistopaino.

Klatzky, R. L. & Lederman, S. J. 1993. Toward a computational model of constraint-driven exploration and haptic object identification. *Perception* 22, s. 603–604.

Lahtinen, R. 2005. *Sosiaaliset pikaviestit*. Suomen Kuurosokeat ry. Tampere: Cityoffset Oy.

Lahtinen, R. 2004. *Kuvailu*. Sujuva tulkkaus kuurosokeille. Selvitys kuurosokeiden tulkinkäytön kokemuksista. Julkaisuja B2, raportti 2. Suomen Kuurosokeat ry. Julkaisuja A4. Tampere: Cityoffset Oy.

Lahtinen, R. 2008. *Haptiisit ja hapteemit. Tapaustutkimus kuurosokean henkilön kosketukseen perustuvan kommunikaation kehityksestä*. Helsingin yliopisto, soveltavan kasvatustieteen laitos, väitöskirja. Tampere: Cityoffset Oy.

Lahtinen, R. & Palmer, R. 1996. Holistic Family Communication, Spoken Language by Touch is More than Just Words. 4th European Deafblind Conference Espoo, Finland.

Lahtinen, R. & Palmer, R. 1997. Theoretical basis of holistic communication for dual-sensory impaired people & family members. EUSSG & DBI proceedings, Madrid, Spain.

Lahtinen, R., Palmer, R. & Lahtinen, M. 2009. *Aisti kuvailu*. Helsinki: Art-Print Oy.

Raanes, E. *Kuvailu*. 2004. Työteksti nro 37. (Beskrivelse 2001.) 13. NUD: Tanska.

Turunen, T. 2005. Kuvailutulkit valmistuivat! *Kajastus* 6, s. 12–14.

Törrönen, S. & Onnela, J. 1999. *Vapaus tulla, vapaus mennä! Sokean ja heikkonäköisen liikkumistaito ja sen kehittäminen*. Arlainstituutin julkaisuja 2. Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi.

Kulttuuritapahtuman kuvailu näkövammaiselle. Saatavissa osoitteesta <http://www.kulttuuripalvelu.fi/id=9>. Viitattu 25.8.2010.

Kuvailu. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Turun toimipaikka. Viittomakielentulkkien koulutus. Saatavissa osoitteesta http://www.diak.fi/av_tarjonta10?yks=Turun%20toimipaikka#5. Viitattu 25.8.2010.